

FAGARTIKKEL

Svein Amblie

Migrasjon og arkiv

Migrasjon i Norge fra 1800-tallet til i dag og dokumentasjonen i arkivene

SAMMENDRAG

Migrasjon* har eksistert i Norge så lenge vi kan snakke om en form for statsdannelse. Det vil si tilbake til 900-tallet, men allerede fra 800-tallet kom en del til Norge som treller, som følge av vikingenes reiser. Vi kjenner til norrøn bosetting på Island og Grønland fra ca. 900-tallet. I middelalderen innvandret kjøpmenn, håndverkere, leiesoldater og geistlige. Adelige, bergverkspecialister, handelsmenn og statsansatte kom i forbindelse med unionen med Danmark. Fra 1500-tallet kom tatere og romanifolket. I denne artikkelen vil migrasjonen som foregikk på 1800-tallet og fram til i dag stå i fokus. I tillegg til å redegjøre for selve migrasjonshistorien, vil fokuset bli rettet mot hvilke spor migrasjonen har satt og setter i ulike typer arkiver.

Det er vanlig å skille mellom tre typer innvandrere: fagfolk som blir aktivt rekruttert, arbeidsinnvandrere som kommer på eget initiativ og flyktninger. Alle de tre gruppene har kommet til Norge til alle tider, men hver av dem har dominert i bestemte perioder i norsk innvandringshistorie. Den samme inndeling kan grovt sett brukes også på utvandring. 1800-tallet var preget av utvandringen til USA og vil få en sentral plass i denne artikkelen. Likeledes de fem årene okkupasjonen varte. Strømmen av mennesker som krysset landegrensen mellom Norge og Sverige, enten som flyktninger på flukt fra den tyske okkupasjonsmakten, eller mennesker som av andre grunner måtte ut av landet.

Under den andre verdenskrig vokste det fram en etter hvert profesjonell militær etterretningstjeneste, der etterretninger fant veien over grensa fra Norge til legasjonen i Stockholm og videre til den militære ledelsen i London. Dette var en grenseløs profesjon, en

* Migrasjon, begrep som dekker både frivillig og tvungen, legal og illegal innvandring og utvandring.

profesjon som i dag er viktigere enn noen gang. Denne er ikke spesifikt knyttet til enkeltindivider, men vil bli omtalt spesielt.

Migrasjonen etter 1945 er historisk sett spennende. Fokus vil rettes mot arbeidsinnvandring, men også den økende flyktningsstrømmen. Denne har eskalert de siste årene på grunn av de mange krigene som stadig rykker nærmere, internasjonal terror og globale klimaendringer.

Arkivenes rolle

Migrasjon er i sin grunnleggende betydning hendelser om enkeltindivider, som av ulike årsaker krysser landegrensene. I de vel 200 årene som denne artikkelen omhandler, har det satt sine spor i et mangfold av arkiver.

Arkivenes funksjoner har forandret seg gjennom historien. På 1800-tallet var arkivene i mye større grad et redskap for makthaverne, og slik sett en viktig del av maktgrunnlaget. Å dokumentere enkelthendelser ble gjort av hensyn til statens- og makthavernes egne interesser. Arkivene ble knyttet til administrative, rettslige og økonomiske interesser, og må ses i lys av den tids syn på hva som var viktig å dokumentere. Individets egne behov hadde liten relevans. Dette fikk innvirkning på hvilke opplysninger som ble dokumentert på individnivå, også med hensyn til migrasjon.

Dette endret seg over tid. På siste halvdel av 1900-tallet ble det økt fokus på individets rettigheter og behov. Dette må ses i lys av den demokratiske utviklingen. Offentlighetsprinsippet, slik vi kjenner det i dag, har modnet over en periode på mer enn 150 år. Først i 1967 og 1970 ble dette prinsippet nedfelt i lovverket i henholdsvis forvaltningsloven og offentlighetsloven. Dette har hatt stor innvirkning på hva som har blitt arkivert vedrørende enkeltindivider, også med hensyn til deres rettigheter i forhold til innsyn og bruk av arkiver.

Allerede tidlig på 1800-tallet ble det en gryende bevissthet om å betrakte arkivene som viktig historisk dokumentasjon. Ikke bare som en ressurs for statsmakten. Med andre ord kunne arkivene også ha en forskningsmessig egenverdi. Etableringen av Riksarkivet kan ses i lys av dette (Valderhaug, 2011, s. 27). Dermed var grunnlaget lagt for en mer mangfoldig og samlet bevaring av samfunnsdokumentasjon.

Innføringen av det kommunale selvstyret gjennom Formannskapslovene av 1837, er et merkeår. Ikke bare for norsk administrasjonshistorie, men også fordi dette er begynnelsen på de kommunale arkivene. Arkiver som i dag gjenspeiler enkeltmenneskers og kommunens sosiale, økonomiske og kulturelle utvikling over en periode på om lag 175 år. Her er et rikt og omfattende kildemateriale som også omfatter viktige hendelser om lokalsamfunnets utvikling (Mykland og Masdalen, 1987, s. 7). Migrasjon har naturlig nok satt betydelige spor i disse arkivene.

Kommunearkivene har fram til nylig i liten grad vært gjenstand for historisk forskning, ganske enkelt fordi de ikke har vært tilgjengelige. Nå er disse i ferd med å kaste nytt lys over historieforskningen og vil i framtiden gi viktige bidrag i mange typer forskningsprosjekter. Når en vil se nærmere på migrasjon i Norge, kommer en ikke utenom bruken av disse arkivene. Når det gjelder krigsarkiver så finnes disse i stor grad i arkivverkets arkiver, men også i kommunearkivene. Mye materiale finnes også i institusjoner som oppbevarer privatarkiver. Når det gjelder den delen av krigshistorien som jeg har jobbet med, etterretningen under krigen i

Hedmark og Oppland, oppbevares disse i privatarkivet Opplandsarkivet, avd. Maihaugen. Grunnen til dette er mer tilfeldig, slik som det ofte er.

Migrasjon er et mangesidig og stort tema, der vinkling og tidsepoke vil være førende for hvilke kilder man søker og hvor de finnes. Det være seg statlige, kommunale og private arkiver. Hvordan migrasjon er dokumentert i disse arkivene skal jeg vise ved eksempler underveis.

Norsk migrasjon på 1800-tallet

Utvandringen til Amerika

Når en skriver om utvandring til Amerika, er det vanlig å ha fokus på perioden fra 1825 og fram til 1920-årene.* Ca. 850.000 nordmenn fant veien over Atlanteren. Av Norges fylker «eksporterte» Oppland relativt flest. Fra Fåberg og Lillehammer er det dokumentert ca. 5.300 emigranter. Historikere har tradisjonelt delt utvandringen inn i to hovedfaser. Den første var fra 1825 til slutten av den amerikanske borgerkrigen i 1865, den andre fra 1865 og fram til første verdenskrig. Den første bølgen var preget av å være en familieflytting, gjerne familier fra små bruk, men og husmenn uten jord. Den omfattet i underkant av 80.000. Den andre bølgen var i økende grad dominert av enkeltpersoner. Det var gjerne unge folk som dro. Særlig etter 1870 bar det mere preg av ren arbeidsutvandring. Økonomiske nedgangstider stimulerte utvandring. Det samme gjorde behovet for arbeidskraft i USA. Etter hvert som landet ble industrialisert og utvidet, var behovet for arbeidskraft nærmest umettelig.

I perioden 1865 fram til 1914 dro hele 667.000 nordmenn over Atlanteren. Selv om ca. ¼ etter hvert returnerte til hjemlandet, var det bare Irland som relativt sett hadde flere utvandrere til USA (Moen og Rønningen, 1986, s. 13).

Hvorfor reiste de? Den kanskje viktigste årsaken var den store folkeveksten som fant sted gjennom 1800-tallet. Etter Napoleonskrigene, da de verste nødsårene var over, fant det sted en eksplosiv folkevekst i Norge. Folketellingen i 1801 viser en total folkemengde på ca. 880.000. Til tross for den kolossale utvandringen, tredoblet befolkningen seg de neste 100 årene. I 1900 var befolkningen om lag 2,5 mill. Befolkningsveksten skyldtes i hovedsak nedgangen i spedbarnsdødeligheten og bedre helsestell, kombinert med utviklingen av vaksiner. Men like viktig var bedre kosthold som særlig var et resultat av utbredelsen av potetdyrkingen. Mekaniseringen av landbruket, det såkalte «store hamskiftet», var en annen viktig faktor (Moen og Rønningen, 1986, s. 27).

Innvandring på 1800-tallet og fram til 1930

Norge endret seg etter 1850 og utover på 1900 tallet, fra å være et tradisjonelt bondesamfunn til å bli et moderne samfunn basert på markedsøkonomi og industriell kapitalisme. Dette skjedde gradvis. Først gjennom mekaniseringen av landbruket. Senere kom elektrisiteten med utbyggingen av vannkraften, som igjen ga grunnlaget for utbyggingen av den kraftbaserte storindustrien. Økonomien ble integrert i det internasjonale markedet og dermed også en del av

* Det er vanlig å referere til sluppen Restaurations med avreise fra Stavanger i 1825, under ledelse av den legendariske Cleng Person. (Moen og Rønningen 1986, s 13)

de internasjonale konjunktursvingningene. Det betydde at de mange internasjonale økonomiske krisene på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet også preget Norge. At markedet ble internasjonalt, førte med seg et voksende internasjonalt kapitalistisk arbeidsmarked. Lønnsarbeidere ble mer mobile og flyttet dit det var arbeid å finne. 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet ble en tid preget av masseinnvandring. Fra 1814 til 1843 var det flere som innvandret til Norge enn de som dro ut. Men fra 1843 til 1930 var det et utvandringsoverskudd. Allikevel var innvandringen betydelig. Svenskene utgjorde den klart største gruppen av innvandrere. Deretter fulgte dansker og finner. Også tyskere, briter og russere utgjorde en betydelig gruppe. Etter hvert kom det også folk fra Skottland og Sveits (Brochmann og Kjeldstadli, 2014, s. 127).

De første flyktninger kom på 1800 tallet

Jøder var den første folkegruppen som kom som flyktninger til Norge. De kom fra 1881 og framover som følge av forfølgelse og nød i tsarens Russland. At jøder skulle bli den første flyktninggruppen til Norge, kan jo hevdes å være litt spesielt siden de bare 20 år tidligere var uønsket til riket. Loven som nektet jøder adgang til riket ble opphevet i 1860. Riktignok var det ikke mange som kom til Norge sammenlignet med andre europeiske land. Ved århundreskiftet var det kommet i alt 642 personer (Det store norske leksikon. Se internettadresse under referanser).

Den svenske innvandringen på 1800 tallet

Svenskene dominerte som sagt innvandringen fullstendig på 1800-tallet og fram til omkring 1920. De slo seg ned rundt Oslofjorden, nedover langs kysten og nordover i både Hedmark og Oppland. Det var unge folk av begge kjønn. De kom hovedsakelig fra Dalsland og Bohuslän. Det som trakk var mangel på arbeidskraft i Norge og godt betalte jobber. Fra midten av 1800tallet og fram til første verdenskrig kom det mer enn 100 000 svensker til Norge (Nickelsen. 2012. Se internettadresse under referanser).

Typer av innvandrere

Moderniseringen og industrialiseringen i Norge skapte behov for en rekke yrkesgrupper i flere bransjer, som f.eks. handel, bankvesen, skipsindustri, mekanisk virksomhet, bryggerivirksomhet, tekstilindustri og tobakksindustri. Bygging av moderne infrastruktur som veier og jernbane samt økt industrialisering generelt, økte behovet for ufaglært arbeidskraft. Dette førte til innvandring av alt fra hele familier til enkeltindivider. Enkelte kom for en kortere periode, mens andre slo seg ned for godt. Håndverkere var gjerne svensker, tyskere og dansker. Bakere kom fra Tyskland, Italia og Sveits (Brochmann og Kjeldstadli, 2014, s. 133).

Blant ufaglærte kjenner mange til rallarne.* Disse sto for bygging av jernbane, veger og industrianlegg. Rallarne var et særnorsk fenomen, og de utgjorde en arbeidsgruppe av fattige norske bygdefolk og byfolk, med et stort innslag av svenske innvandrere.

Den andre epoken av moderniseringen eller industrialiseringen fant sted på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. Denne var mer kunnskapsbasert og krevde større

* Også kalt slusk, anleggsslusk eller bus.

kapitalinvesteringer. Det dreide seg blant annet om bygging av elektrisitetsverk, kjemisk industri og mekanisk verkstedindustri. Det var ikke lenger tilstrekkelig med velstående enkeltindivider eller offentlige statlige eller kommunale midler. Også større etablerte kapitalistiske selskaper og bankvesen måtte med i finansieringen. Det medførte et stort innslag av internasjonal finansiering. I 1909 eide utenlandske selskaper 40% av kapitalen.

Denne industrialiseringen skapte et nytt behov for innvandring av ledere og tekniske spesialister. Importen av arbeidskraft kom fra flere land i Europa som Tyskland, Frankrike, England og Italia. Men samtidig som det var nødvendig å hente inn utenlandsk arbeidskraft, dro også mange nordmenn ut for å lære og utdanne seg.

Det siste området av samfunnet som må nevnes i denne sammenhengen, er kulturfeltet. Norge hadde ingen langvarig og bred selvstendig kulturtradisjon knyttet til hovedstaden med tilhørende kulturliv. Som ung og selvstendig nasjon måtte landet etablere og bygge nye kulturinstitusjoner, og disse måtte besettes med kvalifiserte folk. Nasjonale byggverk og modernisering av byene krevde import av en rekke nye yrkesgrupper som arkitekter og byplanleggere. Danske, tyske og italienske med bred erfaring ble benyttet.

Lignende behov var knyttet til billedkunst, skulptur, musikk og teater. Dansker, svensker og tyskere sto sentralt, men også hjemvendte nordmenn med utdanning, erfaring og karrierer i utlandet (Brochmann og Kjeldstadli, 2014, s.134 - 135).

Flyktninger i mellomkrigstiden

I mellomkrigstiden betraktet myndighetene flyktninger som både et økonomisk og sosialt problem og som en trussel mot nasjonal sikkerhet og norsk identitet. Det eksisterte også rasistiske og antisemittiske forestillinger innenfor deler av embetsverket. Resultatet var en ganske restriktiv politikk overfor flyktninger, særlig jødiske.

Innvandring som følge av Nazistyret i Tyskland

På 1930-tallet økte innvandringen av flyktninger til Norge. Nazistenes maktovertakelse i Tyskland i 1933 førte til at omlag en halv million mennesker flyktet landet. Ca. 2000 av dem fant veien til Norge. Dette var et mye mindre antall enn det som kom til Danmark og Sverige. De som hadde vært politisk aktive mot nazismen, jøder og kunstnere utgjorde mesteparten. Det var ikke like enkelt å komme inn i Norge for alle. Generelt var det lettere for politiske flyktninger å slippe inn enn de som flyktet på grunn av rase.

Norges restriktive flyktningpolitikk i perioden før 2. verdenskrig eksisterte til tross for at Fridtjof Nansen var Folkeforbundets Høykommissær for flyktninger, og til tross for at Norge internasjonalt gikk inn for vern og beskyttelse av flyktninger. Mange var skeptiske, men ville gjerne hjelpe dem i andre land. Et unntak var de 1100 finnene som flyktet over grensen til Finnmark under vinterkrigen mellom Finland og Russland i november-mars 1939 (Brochmann og Kjeldstadli, 2014, s.145).

Arkivmateriale for 1800-tallet og mellomkrigstid

Kommunearkivene

Sporene i kommunearkivene etter norsk migrasjon på 1800-tallet finnes i ulike kilder. Skattelister viser skatt på hver gård og hvem som bodde der. Når folk klagde på skatten, ble det ført forhandlingsbøker der det dokumenteres f.eks. årsak til hvorfor de ikke kunne betale eller hvorfor de klagde. Restanselister viser at folk har flyttet eller utvandret.

I fattigstyreprotokollene finnes det nedtegnelser om enkeltpersoner. I visse tilfeller ble det gitt økonomisk bistand til å emigrere til Amerika. Dette er gjerne omtalt i formannskapsprotokollene. Registerprotokoller over inn- og utflyttinger er en annen kilde. Salg av bruk og annen korrespondanse dokumenterer også flyttebevegelser.

En viktig kilde om enkeltpersoner er de såkalte hjemstavnsprotokollene eller hjemstavnsregistrene. I forbindelse med tildeling av fattigunderstøttelse, ble det foretatt hjemstavnsforhør av fattigklienter ved førstegangs understøttelse. Disse registreringene gjorde det mulig å følge mennesker fra vugge til grav (Oslo byarkiv: Tidsskriftet Tobias 1997/4. Leif Thingsrud).

Kommunene hadde sporadisk egne folketellinger på 1800 tallet. Hyppigheten varierte fra kommune til kommune. Disse finnes gjerne fra midt på 1800 tallet og utover. I 1905 kom loven om kommunale folketellinger. Noen kommuner hadde årlige oppdaterte tellinger. I tillegg fantes det gjerne egne registerkort på enkeltpersoner. I disse arkivene finnes også egne protokoller om inn og utflyttinger. Her fantes opplysninger om fødested, alder, sivilstand m.m.. Disse tellingene er nyttige mht. informasjon om migrasjon. I 1942 ble det opprettet egne folkeregistre i alle landets kommuner (Mykland, Masdalen, 1987, s. 50).

Skolen førte egne dagbøker med navn på elev og foresatte. Anmerkninger er interessante, og her kan en også finne opplysninger om utvandring.

Arbeidsformidling var også en kommunal oppgave der vi tidlig kan finne spor av arbeidsinnvandring. De første kommunale arbeidsformidlingskontorene ble opprettet omkring 1900. Også det å motta arbeidsledighetsstøtte ble etter hvert en kommunal ytelse, så fremt en registrerte seg som arbeidssøker.

Arkiverkets arkiver

Utvandringen til Amerika ses ofte i sammenheng med slektsgransking, som er blitt en stor lidenskap blant mange privatpersoner. Dette gjør sitt til at det finnes mye god og lettlest litteratur som omtaler bruk av kilder, spesielt de tradisjonelle statlige kilder. Det er mange nyttige opplysninger i slektsbøker, biografiske artikler og lokalhistoriske tidsskrifter. En sentral og viktig kilde er de såkalte emigrantprotokollene (Arkiverket, Digitalarkivet. Se internettadresse under referanser). Det var opprinnelig lister som ble oppbevart i den kommunen som avreisen fant sted. Det enkelte skip hadde også skipslister med nedtegnelser over hver enkelt passasjer.

De statlige arkivkildene er mange, og de dekker ikke bare utvandring, men migrasjon generelt. Her kan nevnes: kirkebøker og folketellinger. Skifteprotokoller. Når arv skulle fordeles etter døde personer, ble familie- og slektskapsforhold klarlagt og nedtegnet.

Politiets og lensmennenes flytteprotokoller ble benyttet fra 1900 og framover. Disse ble benyttet fram til 1924 da folkeregistrene overtok. Her finnes opplysninger om navn, alder, fødested og yrke, hvor man kom fra og hvor man flyttet til.

Skattemanntallet er et stort materiale som gir mange personopplysninger om folk i byer og på landet. Matriklene omhandler bondesamfunnet i eldre tid. Magistratarkivene belyser innbyggerne i byene (Stoa og Sandberg, 1992 s. 10-20 og s. 146). Noen av de kilder som her er nevnt finnes nå digitalt tilgjengelig på nettet under Digitalarkivet, som ligger under Arkivverket sine internettsider. Statistisk sentralbyrå (SSB) sitter inne med statistisk materiale som går tilbake til 1860 tallet. SSB utgir statistikk på en lang rekke områder der økonomi, befolkning, levekår og arbeidsmarked er av de est sentrale. Folketellingene lå inn under SSB fram til 1991, da det ble lagt under skattedirektoratet. SSB har en egen forskningsavdeling som har bidratt med viktig forskning på migrasjon i ulike sammenhenger.

Private arkiver

En viktig kilde til emigrasjonen til Amerika er Amerikabrev og andre skriftlige beretninger. Disse oppbevares i ulike privatarkiver og blant historielag. Historielagene, sammen med flere museer oppbevarer også fotoarkiver, film, lydarkiver, emigrantlister. Sammen utgjør dette detaljerte nedtegnelser om utvandringen til Amerika.

Det siste som skal nevnes, er de mange bedriftsarkivene som inneholder viktig personinformasjon knyttet til migrasjon. Mange tradisjonsrike bedrifter er fortsatt i full virksomhet, men arkivverket og privatarkiver knyttet til ulike museer også arkivinstitusjoner sitter og på mye materiale som kan kaste lys over dette temaet. Men mye er gått tapt på grunn av manglende ressurser og bevissthet omkring viktigheten av å bevare disse arkivene.

Norge under okkupasjonen

Innvandring under okkupasjonen

Det er kanskje litt spesielt å snakke om tyskerne som migranter under krigen. Ikke desto mindre hadde deres okkupasjon og tilstedeværelse under okkupasjonen dramatiske konsekvenser. På det meste talte de 400.000 soldater. Norge var en sentral brikke i den tyske krigsstrategien.

Krigsfanger

En lite omtalt, men stor gruppe utgjorde de utenlandske krigsfangene. Den største gruppen av krigsfanger var russerne som talte 80.000 i 1945. Den nest største var polakkene, ca. 4.000 i 1945. De øvrige 4.200 utgjorde i hovedsak serbere, kroater og sigøynere (Brochmann og Kjelstadli, 2014, s. 180). Selv om noen ble værende i Norge etter krigen, ble flesteparten sendt tilbake til sine hjemland i tråd med de allierte sine retningslinjer. Men vi vet at for veldig mange tusen russere innebar hjemsending direkte overføring til russiske fangeleirer i Sibir, de såkalte Gulagene. 1200 polakker nektet å reise tilbake til det kommunistiske Polen i 1945. Dette ble et problem for de norske myndighetene. Selv om regjeringen ønsket å kvitte seg med polakkene, endte det hele med at de fleste ble værende i Norge (Brochmann og Kjelstadli, 2014, s. 189).

Blant de mange tusen nordmenn som returnerte til Norge etter krigen, hadde flere funnet seg partnere og giftet seg i utlandet. Disse utgjorde også en egen gruppe innvandrere.

I løpet av de årene som okkupasjonen varte, var det til sammen 50.000 nordmenn som måtte flykte til Sverige. Det ble tidlig klart at det måtte bygges opp et apparat for å håndtere denne økende tilstrømningen. Det ble derfor opprettet et eget flyktningkontor ved den norske legasjonen og fra 1941 ble det opprettet et eget flyktningmottak. Først ved Öreryd i Småland i 1941, og året etter ble det flyttet til Kjälsäter i Södermanland.*

Det var ulike motiv for å flykte over grensa til Sverige. Det var både motstandsmenn og folk som måtte flykte på grunn av rase. Det var statstjenestemenn, politikere og stortingsmenn. Noen tusen kom fra dem som bodde langs grensa. Flyktningene representerte derfor svært ulike grupper av befolkningen. En del flyktninger dro videre til andre land, og en del dro tilbake til Norge.

Flyktningene måtte først gjennomgå en hygienisk kontroll. Deretter kom fotografering og registrering. Alle ble tildelt et registreringsnummer. Deretter fulgte en omfattende helsekontroll som bestemte om vedkommende var stridsdyktig eller skikket for arbeid. De ble også avhørt for å klarlegge nasjonal holdning eller skaffe opplysninger om personer eller forhold i Norge. Mottaket var et midlertidig oppholdssted. Flyktningene skulle videre til forlegninger ett eller annet sted i Sverige. For mange kunne det være behov for klær, pass, rasjoneringskort eller penger (Brochmann og Kjeldstadli, 2014, s. 180).

Å få flyktningene i arbeid eller utdanning var ansett som viktig. Det ble derfor innført arbeidsplikt for alle fra desember 1941. Det ble satt i verk omfattende arbeidsmarkedstiltak, som arbeid i skog, på veianlegg, i jordbruk, i industri og håndverk. Skogsarbeid sysselsatte de langt fleste. På det meste var det 6-7.000 norske menn i arbeid i svensk skogbruk. Norske kvinner hadde lett for å få seg noe å gjøre, særlig husarbeid, men mange kom også over i industrien eller til kafeer og hoteller (Riksarkivet. NTB's krigsarkiv. Se nettsadresse under referanser).

Politistyrkene

Styresmaktene i Stockholm fikk etterhvert oversikt over den norske våpenføre ungdom i Sverige. Tanken var å kunne disponere en militærstyrke som kunne brukes til å hevde norsk myndighet ved krigens slutt. Man overveiet nøye forskjellige scenarier avhengig av om tyskerne ville kapitulere helt eller delvis.

Ganske mange fra Milorg tjenestegjorde i disse styrkene. Styrkene var følgelig militære og var inndelt i to hoveddeler: Rikspolitiet og det langt mer tallrike Reservepolitiet. Polititroppene var i 1945 den største disiplinerte og feltoppsatte hærstyrke som Norges regjering rådde over. Høsten 1944 ønsket den norske regjering i London at deler av polititroppene skulle overføres til Finnmark. Det var flere årsaker til dette. Hensynet til norsk suverenitet veide tungt, men det var

* Den beste kilden for dette arkivet er hovedkartoteket. Hver flyktning hadde et kartotek kort. Registeret inneholder om lag 43.000 registrerte personer. Det var en omfattende oppgave å foreta registreringen, så de som kom i 1940 ble ikke registrert. Arkivet er oppbevart i Riksarkivet.

også et ønske om å etablere et samarbeid med de russiske militære styrker. De norske polititroppene som deltok i operasjonene i Finnmark, besto av tre Rikspolitikompanier og to feltbataljoner av Reserveget (Ørvik, 1951, s. 251).

Etterretningsorganisasjonen XU

Militær etterretningsvirksomhet var en viktig del av motstandskampen under okkupasjonen av Norge. Som nevnt innledningsvis, handler etterretning også om kryssing av grenser. Selv om vi den gang også benyttet telegraf og radiosamband, var dette på mange måter en risikabel kommunikasjonsform. Fienden drev med aktiv avlytting, og radiosendere ble stadig peilet inn av fienden. Den desidert viktigste kommunikasjonsformen var bruk av personer eller kurerer, som daglig krysset landegrenser med betydelig fare for å bli tatt. Etterretninger ble smuglet inn i Sverige ved bruk av ulike ruter. Det samme gjaldt forsyninger i form av mat, kaffe, tobakk, sjokolade, betydelige pengebeløp, etterretningsutstyr, instruksjoner, våpen m.m.

XU ble bygget opp mellom 1942 og 1944. Det første initiativet kom fra ei liten gruppe offiserer. Under ledelse av løytnant Arvid K. Storsveen drev de aktiv rekruttering blant lærere og studenter ved universitetet i Oslo.

Etter hvert ble en effektiv og profesjonell organisasjon bygget opp adskilt fra Milorg og andre motstandsgrupper. Ved hjelp av egne og faste kurerer ble etterretningsrapporter sendt til Den norske legasjonen i Stockholm, nærmere bestemt Det militære etterretningskontor. Fra høsten 1943 ble dette kalt MI-2. Fra Stockholm gikk XU-rapportene videre til Forsvarets Overkommando (FO-2) i London.

I 1943 ble en ung jusstudent, Brynjulf Sjetne, knyttet til organisasjonen. Han var fra Midtvang på Hamar. Fra juli 1943 ble han tilsatt som distrikts spesialist ved MI-2 i Stockholm med løytnants grad. Han fikk i oppdrag å bygge opp organisasjonen i Hedmark og Oppland (ØXU).^{*} Det første han tok fatt på var å skille ØXU fra den sentrale ledelsen i Oslo. Dette fikk han gjennomført allerede samme høst. Etter hvert ble det etablert ulike kurerer som fraktet etterretninger til Stockholm. Rutene var en kombinasjon av veiruter og jernbaneruter.

Det ble bygget opp fire ulike etterretningsceller under en egen gruppesjef. Den første cellen var en militær observasjonscelle som skaffet opplysninger om tyske tropper, forlegninger og militæranlegg. Den andre cellen var en såkalt kommunikasjonscelle for overvåking av samband, telefon, telegraf, radio, og tyske transportere på veg og jernbane. Den tredje cellen skulle først og fremst overvåke politi, nyheter, aktiviteten til lokale NS-medlemmer og den alminnelige situasjonen i distriktet. Endelig ble det etablert en sambandscelle som sto for all kontakt innenfor den enkelte gruppe og mellom organisasjonen i Norge og ledelsen i Sverige. Hver 14de dag leverte den enkelte celle rapporter til sambandscellen, som sørget for at etterretningsrapportene nådde den militære ledelsen i Stockholm.

^{*} Kapitlet om XU er basert på egen Hovedoppgave i historie ved Universitetet i Oslo, 1988.

Etablering av kurereruter

Med en ledelse plassert i Sverige ble det nødvendig med tryggest mulig kommunikasjonsruter. Dessuten var det viktig at rapportene nådde MI-2 så raskt som mulig. De samme rutene ble benyttet til å sende instruksjoner og forsyninger til gruppene i Norge.

I kurertrafikken spilte jernbanen en sentral rolle, blant annet konduktører og jernbanefolk på ulike stasjoner i Hedmark og Oppland. De spilte også en sentral rolle i den militære observasjonscellen. Alle forsyninger, troppeforflytninger m.m. ble nøye kartlagt og rapportert til Stockholm.

Samarbeidet med svenskene

På grenseovergangene var de svenske tollerne til stor hjelp, både når det gjaldt kurerer på oppdrag og ekspedering av post og pakking. Vi har flere eksempler på enkeltpersoner som hjalp kurerer med å krysse riksgrensa ubemerket. Slik sett jobbet de aktivt for å hjelpe norske styresmakter. Rapporten viser også at XU jobbet tett sammen med den svenske etterretningstjenesten. Noe inngripen fra svensk side for å hindre virksomheten har vi ingen eksempler på. Svenske etterretningsrapporter ble også oversendt norske styresmakter.

XU spilte en sentral rolle helt fram til frigjøringen i 1945. Rapportene gjorde det mulig for de allierte å ha et detaljert bilde av tyskernes virksomhet i Norge på alle områder, slik som militære forlegninger, våpenplasseringer, troppeplasseringer og forflytninger. Våren 1945 hadde tyskerne en fullt operativ hær på 400.000 mann i Norge. Det var ikke gitt at de ville legge ned våpnene etter en kapitulasjon. Hvis så skulle skje, ville de norske etterretningene bli av uvurderlig betydning. Hovedkvarteret til tyskerne var plassert på Lillehammer. De allierte hadde bl.a. utarbeidet detaljerte planer for bombing av dette.

ØXU dekket som sagt området Hedmark og Oppland. I løpet av krigen ble XU en landsdekkende organisasjon med tilsvarende grupper. Når frigjøringen kom, måtte medlemmene av organisasjonen skrive under et taushetsløfte. Dette ble opphevet så sent som i 1989. Utenriksminister Johan Jørgen Holst ga dem da full honnør for det viktige arbeidet de hadde stått for. Taushetsløftet gjorde at de som var med, ikke fikk stå fram etter krigen og ta del i den heder og ære som tilfalt de øvrige motstandskjemperne. Tvert imot ble enkelte tatt for å være landssvikere i den tro at de hadde jobbet for fienden. Dette skapte både frustrasjon og bitterhet blant mange.

Bakgrunnen for løftet om taushet ligger i at etterretningsvirksomheten som ble bygget opp under krigen, dannet grunnlaget for etableringen av den omfattende etterretningen som ble bygget opp under den kalde krigen og fram til i dag. Dagens etterretningsvirksomhet er mer omfattende og grenseløs enn noen gang. Nye medier og teknologi har ført den til et verdensomfattende og komplekst fagfelt som både anses som legitimt og livsnødvendig, men samtidig ulovlig og kriminell.

Arkivmateriale om krigen

Kommunalt arkivmateriale

Kommunearchivene er rike på spor fra de tyske styresmaktene. Nyordning og førerprinsippet ble innført her som i resten av den offentlige forvaltningen. Kommunearchivene gjenspeiler i stor

grad dagliglivet under krigen, som intern flytting og flyttemønstre. Men de dokumenterer også fangeleirer og fangetransporter, bruk av fanger og tvangsarbeid på veier og kommunale byggeoppdrag og vedlikehold av disse. Nye byggeprosjekter innen infrastruktur og kommunikasjon med utlandet kan spores i ulike kilder. Skal en jobbe med primærkilder som omhandler krigshistorie på et mer generelt grunnlag, kommer en ikke utenom de kommunale arkivene.

Det finnes få spor om selve etterretningsarbeidet i de kommunale arkivene. Men på den annen side var det mange blant de kommunalt ansatte som bidro med etterretninger som var av til dels høy viktighet. Slike etterretninger var blant annet tekniske tegninger over ulike typer anlegg og bygg, infrastruktur og planer som krevde prosjektering. Antall krigsfanger i ulike fangeleirer ble nøye nedtegnet. Likeledes tyske tropper og troppebevegelser.

Arkiverkets arkiver

Som i kommunearkivene gjenspeiles okkupasjonstiden i hele embetsverket på alle plan. Migrasjon og normale innenlandske folkeforflytninger er dokumentert i de tradisjonelle kilder. Protokoller over inn- og utflyttede finnes i arkivene etter politi/lensmenn eller folkeregistre.

Når det gjelder dokumentasjon av krigen knyttet til fanger i Norge, minoriteter og deres skjebne, norske flyktninger, norske i utenlandske fangeleirer og tvangsarbeid, så finnes disse med få unntak i arkiverket, Riksarkivet og de regionale statsarkivene. Det samme gjelder alt knyttet til militær virksomhet. Men viktige kilder oppbevares også i privatarkiver på ulike nivå, ofte knyttet til museumssektoren. Eksempler på sentrale museer er: Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, Norges Hjemmefrontmuseum og en rekke regionale museer som inngår i det statlige forsvaret.

Migrasjon etter 1945

Da krigen var slutt, var det europeiske grensekartet endret. Store deler av Europa lå i ruiner. Flyktningproblemet var stort, og millioner var hjemløse. Det var etablert et skille mellom øst og vest, den østlige sovjetiske blokken mot det frie kapitalistiske vest. Den kalde krigen, som vokste fram av dette skillet, skulle prege det politiske og økonomiske landskapet de nærmeste 45 årene. Norges medlemskap i NATO i 1949 plantet Norge trygt innenfor den vestlige alliansen dominert av USA. De vestlige land var allerede på slutten av 1940-tallet preget av åpne grenser, og egne program ble satt i gang for å tiltrekke seg arbeidskraft utenfra. Dette skapte en betydelig strøm av arbeidskraft fra sør og nordover. Denne europeiske folkeforflytningen varte fram til omlag 1970. Norge var i liten grad berørt av denne innvandringsbølgen. Kun få fant veien til Norge. I 1970 var bare 2% utenlandsk fødte, og nesten halvparten av disse kom fra andre nordiske land (Brochmann og Kjeldstadli, s. 203). Mye av forklaringen ligger i at Norge lå i utkanten av Europa.

Norge var rett og slett ikke ansett som et fristende mål for de som ønsket å søke lykken i et nytt land.

Det er i denne sammenhengen viktig å merke seg at myndighetene fra starten av i stor grad tillå kommunene ansvaret for å motta og integrere de få flyktningene som faktisk kom til Norge etter krigen. Dette var en metode som også skulle prege den økende flyktningestrømmen som kom mot slutten av forrige århundre og inn i det nye. Videre valgte myndighetene å samarbeide tett med frivillige organisasjoner i integreringspolitikken. Denne desentraliserte modellen for

integrering av flyktninger må ses på som en del av den norske velferdsmodellen. Dette står i motsetning til Sverige hvor det er de sentrale myndighetene som har ansvaret.

Endring av fremmedloven

OECD (Organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling) ble opprettet i 1948 for å gjennomføre Marshallplanen (Wikipedia. Se nettside under referanser). Den utviklet seg til å bli en organisasjon som også krevde fri flyt av arbeidskraft. Som medlemsland måtte derfor Norge revidere fremmedloven av 1927* (Brochmann og Kjeldstadli, 2014, s. 204). I praksis innebar revideringen at det ble åpnet for fri innvandring til Norge. Dermed var det og slutt på den klare diskrimineringen av minoriteter.

Den første "bølge" av arbeidsinnvandring

Hva er forskjellen på flyktninger og arbeidsinnvandrere? Den vanlige oppfatningen er at en flyktning er et menneske i nød med behov for beskyttelse; mennesker som er tvunget til å forlate sine hjemsteder som følge av krig eller andre typer katastrofer. Arbeidsinnvandring derimot er økonomisk motivert. Arbeidsinnvandrere vil skaffe seg arbeid, eller arbeid som er bedre betalt enn på deres hjemsted. I realiteten er ikke dette skillet så klart bestandig. Motivene kan gli over i hverandre, og ofte viser det seg at motivene er ganske sammensatte. Det gjør bildet mer komplisert. Men det er lett å se at mange kjemper en kamp for å oppnå flyktningstatus. Da er mulighetene for varig opphold langt større.

Utover på 1970 tallet begynte det så smått å komme innslag av fremmed arbeidskraft til Norge. De fleste slo seg ned på Østlandet og i Oslo. Der de inngikk i voksende sektorer innen industri og service-sektoren, særlig hoteller og restauranter. De første innvandrerne ble godt integrert, ofte gjennom giftemål. Men med arbeidsinnvandringen kom det ganske raskt fram negative holdninger. Søreuropeerne, som var i flertall, ble utsatt for nedsettende nye ord som «degoser» eller «druetråkkere».

Men etter hvert på 1970- tallet skulle Norge også få oppleve en mer global innvandring av arbeidskraft. De første ikke-europeiske innvandrerne kom fra nord-afrikanske land som Marokko, men også fra Pakistan og Tyrkia. Dette er senere blitt omtalt som et vendepunkt i nyere innvandringshistorie. Nyere tids arbeidsinnvandring var kommet for å bli (Brochmann og Kjeldstadli, s. 217).

* Den første, samlede fremmedlov ble vedtatt i 1927. Lovens nye hovedbestemmelse var at enhver som ville søke eller ta arbeid i landet, måtte ha fått innvilget arbeidstillatelse før innreisen. Det ble innført regler om oppholdstillatelse, og det ble gitt regler om avvisning, som supplement til utvisning. Loven ga videre anvisning på noen rettsikkerhetsprinsipper som saksbehandlingsregler ved utvisning, adgangen til å gi uttalelse til saksbehandlende myndighet og klage på avslag. Forbudet om adgang til landet for sigøynere og "andre omstreifere" ble absolutt (Wikipedia. Fremmedloven av 1927).

Internasjonalt var 1970 tallet preget av urolige økonomiske tider. I en del land tok derfor mange til orde for innstramninger i innvandringspolitikken. Norge derimot opplevde en vedvarende økonomisk vekst på 1970 tallet, og arbeidsinnvandrere fylte viktige samfunnsoppgaver og bidro slik til denne veksten. Allikevel mente mange også i Norge, inkludert LO, at det var behov for innstramninger. Det var frykt for ukontrollerte tilstrømninger av billig arbeidskraft, og ordet «fremmedarbeiderproblem» ble etablert. Det ble foreslått innvandringsstopp. Denne skepsisen til innvandring var langt på vei et tverrpolitisk syn, og kan settes i sammenheng med diskusjonen som pågikk om norsk medlemskap i EEC (senere EU). Det er allikevel viktig å påpeke at det også oppsto store støttegrupper som sto på innvandrernes side. Slik var polariseringen i innvandringsdebatten godt etablert allerede på 1970 tallet.

Det ble tidlig avdekket at lovverket og offentlige instanser ikke var tilpasset den nye situasjonen. Det var og en realitet at innvandrerne hadde et fortrinn ved at de var fornøyd med lavere lønn og enklere forhold; de jobbet gjerne overtid og var mer mobile. «Snylter» ble hyppig brukt om innvandrerne, og de var av mange ansett som en trussel mot norske arbeideres tilkjempede rettigheter. Slike holdninger har vedvart fram til i dag.

Det ble derfor vedtatt en innvandringsstopp i 1975. Dermed var det ikke mulig å slå seg ned i landet uten videre. I realiteten var det mange former for unntak fra bestemmelsene. I løpet av de første 5 år etter innvandringsstoppen ble det innvilget 23.000 dispensasjoner. 25% gjaldt familiegjenforening, og drøye halvparten gjaldt for arbeidskraft det var særlig etterspørsel etter eller mangel på (Brochmann og Kjeldstadli, s. 232).

Det var i realiteten derfor ikke snakk om en innvandringsstopp, men en regulering. Dessuten var Norge etter hvert bundet opp av internasjonale avtaler innen Norden og med EU. Den kanskje største feilvurderingen som Norge og andre land gjorde var troen på at innvandringen var midlertidig. For med bedre økonomiske tider ville folk reise hjem. Men erfaringen har vist at folk stort sett har blitt boende.

Asylsøkere og flyktninger

Rundt 1980 så man konturene av en ny type innvandrere. Det var flyktningene. På slutten av 1970-tallet og begynnelsen av 1980-tallet, kom chilenerne. Her var årsakene entydig politiske. Heller ikke denne gruppen av flyktninger var stor. Så kom båtflyktningene, som kom som følge av USA sin tilbaketrekning fra krigen i Vietnam. Dette var et varsel om hva som ville komme: uforutsigbarheten i flyktningestrømmer som følge av kriger og annet som tvang folk på flukt. I perioden 1986 til 1990 innvandret mange iranske statsborgere til Norge. I toppåret 1987 kom det nær 2000 iranske statsborgere (Integrering og Mangfoldsdirektoratet. IMDI. Se nettadresse under referanser). Årsaken til denne innvandringen var politiske tilstrømninger i Iran. Ytringsfriheten ble sterkt innskrenket. Det var i stor grad folk fra den intellektuelle eliten og mange med høyere utdanning som flyktet.

På 1990-tallet utgjorde innvandrerbefolkningen 5,1%. Ordene «et multikulturelt Norge» ble et kjent begrep. To områder i Norge skilte seg klart ut med en langt høyere andel av innvandrere enn resten av landet. Det var Oslo, det sentrale Østlandet og Finnmark. Fra gammelt hadde Finnmark et relativt stort innslag av kvener. Kvenenes opprinnelse er finske bønder som har kommet over en periode på flere hundre år. I dag utgjør kvenene omlag 15.000 mennesker. I 1986 kom de første tamiler til Finnmark. Deres opprinnelse var Sri Lanka. I Vadsø bodde det

300 tamilske familier på midten av 1990 tallet. De jobbet i fiskeindustrien. Dette var en tid da Nord -Norge trengte arbeidskraft i fiskeindustrien. Allikevel var det problematisk å få de integrert i lokalmiljøet (Brochmann og Kjeldstadli. 2014, side 304).

Krigene på Balkan på 1990-tallet førte til nye store flyktninggrupper. Den desidert største gruppen som kom til Norge var bosniere. I 2014 utgjorde denne gruppa 17.000, og var slik landets 8. største gruppe innvandrere i Norge. Bosnierne er stort sett spredd over hele Norge. Flyktninger fra det tidligere Jugoslavia sett under ett, utgjorde i 2006 i underkant av 40.000. Dette gjorde disse til den største flyktningegruppen i Norge (Wikipedia. Bosniere i Norge. Se nettsadresse under referanser).

Nettopp krigene på Balkan og den store flyktningestrømmen i kjølvannet av disse, bidro til en innstramning i norsk flyktningepolitikk. I begynnelsen av dette århundret kom det færre flyktninger til Norge. Det ble fra myndighetenes side lagt større vekt på å hjelpe flyktningene i nærområdene framfor å ta dem inn i Norge. Rundt 80% av asylsøkerne i Norge fikk tidlig på 2000-tallet avslag på sine søknader. Asylsøkerne på begynnelsen av 2000 tallet kom fra land som Afghanistan, Serbia, Montenegro, Russland og Somalia.

Arbeidsinnvandring

Norge som et av meget få land, bestemte seg gjennom to folkeavstemninger å stå utenfor den europeiske unionen. Allikevel måtte Norge gjennom Schengen-avtalen åpne sine grenser for de 26 medlemslandene som inngikk i Schengen-samarbeidet. Det ble slutt på all passkontroll eller visum. Videre ble Norge med i EUs indre marked. Det innebærer fri flyt av varer, tjenester, kapital og personer, kjent som de fire friheter. De økonomiske fordelene er mange, og det har hatt mange positive effekter på norsk økonomi. Men det har også hatt sine klare problematiske sider.

Norge har på mange måter vært annerledeslandet de siste 30 årene ved å ha nytt godt av en sammenhengende økonomisk oppgang og velstandsøkning. Vi har mer eller mindre sluppet unna de til dels kraftige nedgangstider som mange land har vært gjennom. Svaret på hvorfor det har skjedd, er selvsagt oljen. Behovet for arbeidskraft har vært stor, og det har vært nødvendig å importere arbeidskraft, både høyt utdannede og vanlige arbeidsfolk. I bygge- og anleggsbransjen, deler av industrien og i helsesektoren har behovet vært stort. Knapphet på arbeidskraft har fortsatt inn i det nye årtuset. Det store innslaget av utenlandsk arbeidskraft har i økende grad strømmet inn fra ulike land. Mange har kommet fra østeuropeiske land med vesentlig lavere levestandard. Dette har vist seg å ikke være problemfritt, da det fra starten skapte et klassesdelt arbeidsmarked. Mange har blitt utnyttet og kraftig underbetalt. Selv om regelverket i arbeidslivet gjelder for alle, er det vanskelig å overholde.

Arkivene og innvandring

Arbeidsinnvandring

Arbeidsinnvandring og flyktninger setter sine spor i offentlige arkiver på mange nivåer. Arbeidsinnvandrere innen EU/EØS området kan fritt komme til Norge for å jobbe. Vedkommende må registrere seg hos politiet. Som regel må arbeidsinnvandreren ha et arbeidsforhold å vise til før oppholdstillatelse blir gitt. For de som kommer fra land utenfor EU/EØS er regelverket strengere, men oppholdstillatelse er første betingelse. Dette gis etter søknad gjennom UDI.

Mange trenger å få godkjent utdanningen sin fra hjemlandet. Her må søknad sendes til NOKUT, som er et statlig uavhengig direktorat. Som arbeidstaker vil de også sette spor i arkiver som folkeregister og innen skattesystemet.

Alle arbeidstakere blir automatisk medlem av folketrygden. Dette skjer automatisk etter ett års lovlig opphold i Norge. Som medlem av folketrygden har innvandrere rett på samme trygdeytelser som norske borgere. NAV trygd vil dermed ha opplysninger om alle arbeidstakere i sine arkiver. Ved arbeidsledighet har man krav på de samme rettigheter som norske statsborgere, og vil bli registrert og fulgt opp etter samme regelverk. Ved sykdom har arbeidstakere innen EU/EØS de samme rettigheter som andre. De som kommer fra andre land må dekke utgiftene selv, eventuelt gjennom egen sykeforsikring. Pasientjournaler ved sykehus vil dermed være nok et eksempel.

Flyktninger og asylsøkere

På grunn av kommunenes sentrale rolle i håndteringen av flyktninger og asylsøkere, har kommunearkivene en sentral plass. Flyktninger og asylsøkere som kommer til Norge blir registrert og identifisert av et statlig mottak. Denne registreringen foregår gjerne ved at Politiets utlendingsenhet (PU) foretar en foreløpig registrering. Deretter foretar UDI et grundigere intervju. Flyktingene samles så i sentrale mottak som er etablert rundt om i landet, avhengig av hvor de krysser grensen inn til Norge. Deretter starter arbeidet med å fordele flyktingene ut til kommunene, som med støtte fra UDI har etablert egne mottak. Dette er et tidkrevende arbeid da fordelingen i stor grad er basert på frivillighet fra kommunenes side. Etter at de er plassert i de kommunale mottakene, starter arbeidet med å skaffe bolig og forhåpentligvis arbeid. De yngre skal inn i barnehage og skole.

Integrering kan være en møysommelig prosess som krever mye av det kommunale forvaltningsapparatet. Saksbehandlingen setter sine spor i nær sagt alle saksområder, som flyktingkontorer og NAV-trygd, helsearkiver, byggesaksarkiver, kultursektoren, skolesektoren og økonomiforvaltning. Saker vedrørende innvandring behandles i alle politiske råd og utvalg.

Arkivenes funksjon sett i lys av dagens migrasjon

Som nevnt innledningsvis har arkivenes funksjon endret seg over tid. Arkivene er fortsatt et viktig redskap for styresmaktene på ulike områder, men det er også av stor betydning for den enkelte. Jeg skal avslutningsvis forsøke å gi noen eksempler på dette.

Myndighetenes bruk av personopplysninger

Opplysninger om enkeltpersoner knyttet til innvandring, enten det er snakk om arbeidsinnvandring, flyktninger eller asylsøkere, vil i de aller fleste tilfeller være personinformasjon som skal unntas fra offentligheten. Mye vil også være personsensitive opplysninger. Her er noen eksempler på bruken av en omfattende registrering av en sterkt økende innvandring til landet.

Et viktig bruksområde er knyttet opp mot statistisk bruk. Her er Statistisk sentralbyrå et sentralt organ. Hvor mange kommer til Norge? Nasjonalitet, typer innvandring (arbeidsinnvandrere, flyktninger eller asylsøkere), bosettingsmønster, grad av integrering, utdanningsnivå, yrker og alderssammensetning. Dette er viktige opplysninger for politiske beslutninger, planlegging, iverksetting av tiltak m.m. Fellesnevneren for denne typen bruk er anonymisering av enkeltpersoner. Her er det tallgrunnlaget som brukes, ikke informasjon om det enkelte individ. Et annet bruksområde er knyttet til saksbehandling av enkeltindivider på en rekke områder. Kartlegging og arkivering av personopplysninger benyttes f.eks. til å vurdere retten til å oppholde seg i landet. Er det snakk om flyktninger og asylsøkere vil opplysningene som er nedfelt danne grunnlag for typen opphold. Varig, midlertidig eller eventuelt avslag. Vi har også sett at opplysninger som er lagret etterprøves med tanke på å kontrollere om de er korrekte. Et viktig moment er selvsagt å verifisere om statusen som flyktning eller asylsøker er reell. Ikke sjelden er det andre motiv bak søknaden om opphold.

Et tema som er mer og mer framtrødende er frykten for kriminelle motiver eller terror, eller at ettersøkte personer skjuler seg blant flyktninger utstyrt med falske identitetspapirer. Her foregår det et tett internasjonalt samarbeid. Utveksling av ulike typer etterretninger og personopplysninger vedrørende ettersøkte kriminelle. Slike personregistre er blitt en viktig del i kampen mot internasjonal kriminalitet og terror. Etterretningsvirksomheten, nasjonalt og internasjonalt, anses som helt nødvendig. Her samarbeider landene tett.

Enkeltindividers bruk av personopplysninger

Som nevnt er personopplysninger unntatt fra offentligheten regulert av et til dels omfattende lovverk. Allikevel finnes det unntak når det gjelder bestemte forhold. Blant annet partsinnsyn.*

Knyttet til innvandring ser vi at enkeltindivider benytter denne retten når de mener seg uriktig behandlet. Det være seg retten til å anke et offentlig vedtak, som f.eks. avslag på en søknad om opphold, eller mangelfull oppfølging av det offentliges ansvar overfor enkeltindivider. F.eks. mangelfull opplæring, manglende helsetilbud o.a.

* Med få unntak får alle se de opplysninger som gjelder en selv, jf. forvaltningsloven § 13 a nr. 1, § 13 b nr. 1 og § 18 ff.

Arkivene er i dette perspektivet avgjørende for å kunne opprettholde rettsstaten tuftet på demokratiske prinsipper, der individets rettigheter er grunnleggende viktig.

Sluttmerknad

Historien viser at folk har forflyttet på seg til alle tider. Årsakene til migrasjon er mange: krig, klimatiske endringer, mangel på mat, fattigdom, eventyrlyst, behov for utdanning. Ofte er det en kombinasjon av flere av disse faktorene. Vi står i dag overfor det som kanskje vil utvikle seg til å bli den største folkeforflytning verden noen gang har sett. De utfordringer dette innebærer, er det ikke rom for i denne framstillingen.

Norge har gjennom de siste 60 årene gått fra å være et homogent lite land i utkanten av Europa til å bli et flerkulturelt samfunn bestående av mer enn 200 nasjonaliteter. Selv om vi rent formelt har valgt å stå utenfor EU, betyr dette lite. Vi er en integrert del av Europa. Dette har gitt oss mange fordeler, men vi må forholde oss til de ulemper og enorme utfordringer som alle land i Europa står overfor. I så måte spiller territoriale landegrensener liten rolle. Paradoksalt nok ser vi i dag at nasjoner igjen innfører grensekontroll og stenger grenser for ulike folkegrupper.

Referanser

Amblie, Svein. Hovedoppgave, Universitetet i Oslo fra 1988. Østlandets XU, (ØXU). Norsk militær etterretning i Hedmark og Oppland under den annen verdenskrig.

Brochmann, Grete og Kjeldstadli, Knut. Innvandring til Norge 900 til 2010. Pax forlag 2014.

Moen, Ole H. og Rønningen, Ole. Den store folkevandringa. Artikkel i Årbok nr. 7, Fåberg og Lillehammer historielag. 1986.

Mykland, Liv og Masdalen, Kjell Olav. Administrasjonshistorie og arkivkunnskap. Universitetsforlaget 1987.

Stoa, Nils Joan og Sandberg, Per-Øivind. Våre røtter. J.W. Cappelens forlag 1992.

Valderhaug, Gudmund. Fotnote eller tekst? Arkiv og arkivarar i det 21. hundreåret. ABM-Media 2011.

Ørvik, N: "Norsk militær i Sverige 1943-1945". Ernst G.Mortensens forlag, Oslo 1951.

Internettreferanser

Kontrollert 15.03.2015.

Arkivverket. Emigrantprotokollene. <http://digitalarkivet.arkivverket.no/nn-no/gen/sok/3>

Arkivverket. NTB's krigsarkiv.

<https://www.arkivverket.no/arkivverket/Tema/Foto/Andreverdenskrig/Norske-organer-og-privatpersoner>

Det store norske leksikon. https://snl.no/Jødenes_historie_i_Norge#menuitem2

Digitalarkivet, http://digitalarkivet.arkivverket.no/finn_kilde

Integrering og Mangfoldsdirektoratet. IMDI. <http://www.imdi.no/nn-NO/Kunnskapsbasen/Innholdstyper/Rapporter/2009/Innvandrere-i-norske-kommuner/9/2/>

Nickelsen, Trine 2012. Forskningsmagasinet Apollon. Svenskenes Amerika. <https://www.apollon.uio.no/artikler/2002/svenskenes.html>.

Thingsrud. Leif. Oslo byarkiv: Tidsskriftet Tobias 1997/4.

<https://www.oslo.kommune.no/OBA/tobias/tobiasartikler/t49710.htm>

Wikipedia:

Bosniere i Norge. https://no.wikipedia.org/wiki/Bosniere_i_Norge

Fremmedloven av 1927. https://no.wikipedia.org/wiki/Norsk_innvandringpolitikk

OECD https://no.wikipedia.org/wiki/Organisasjonen_for_%C3%B8konomisk_samarbeid_og_utvikling